

A háború következményei az anyakönyvek lapjain

Forrásvizsgálat Szatmárcseke első világháborús emlékei kapcsán

„Mire a falevelek lehullanak, otthon lesztek, szeretteitek körében”

II. Vilmos

I. Bevezetés

Az egykori anyakönyvek nem pusztán adatokat rögzítő poros iratok. Egy-egy település mindennapjai, különleges eseményei, nehézségei és történelme visszaköszönnek a lapokról. Minél kisebb településről van szó, annál könnyebben átláthatunk a neveken és évszámokon, egészen az emberekig. Más kistelepülés történetének ilyenfajta feltárásában már van gyakorlatom, így ez alkalommal is hasonló megközelítéssel fogtam neki a dolgozat tárgyát képező település vizsgálatának.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kapcsán a neves költőnk, Kölcsey Ferenc kapcsán sokat emlegetett Szatmárcseke merült fel. A fehérgyarmati járásban fekvő, határmenti település lakossága jelenleg ezeröttszáz fő körül mozog, így ideális méretű ahhoz, hogy szolgáljon elég adattal, ám azok mennyisége belátható méretű legyen. A céltelepülés kiválasztását követte a vizsgálandó időszak meghatározása. Az idén száz éve bekövetkezett trianoni békediktátum okán az első világháborúra esett a választás. Ez az ország- és világszinten jelentős esemény biztosan hagyott nyomot egy kistelepülés demográfiai feljegyzésein. XX. századi eseményként pedig már jól dokumentált, és a közös emlékezetben is megőrzött tragédiáról van szó.

A dolgozat hipotézise, hogy a háború tetten érhető az anyakönyveken keresztül, ám a veszteségeknek csupán a töredéke mutatkozik meg ténylegesen. Ennek vizsgálatához az aktuális halotti anyakönyv lapjain háborús hősi halottakat és a háborút követő vörösterror nyomait keresem. Emellett megvizsgálom, van-e egyéb kimutatható hatása ennek az időszaknak a demográfiai adatokra, illetve megfigyelhetünk-e egyéb érdekességeket, összefüggéseket a könyvekben.

II. A vizsgálat: Első világháború nyomai az anyakönyvben

1. Háborús halottak

A fronton elesett katonákról rendszerint levélben értesítették hozzátartozóikat. Az értesítés a háborús helyzet miatt nem ritkán éveket is késett. Az értesítés megérkezésekor az anyakönyvvezető utólagos bejegyzésként beírta az elhunyt adatait a folyó évi bejegyzések közé. Az 1910-1920 közötti időszakot vizsgálva hét ilyen bejegyzés olvasható, melyek az alábbi táblázatban szereplő adatokat közlik:

Bejegyzés	Elesés	Hely	Egység	Név	Kor	Foglalkozás	Vallás
1916.05.06.	1915.06.03.	Tamanovice	cs.k.25.gye	Balog Péter	25	-	református
1916.09.20.	1915.06.16.	Olesha melletti csatatér (Galícia)	cs.k.11.gye	Fésüs Bertalan	20	földműves	református
1917.10.02.	1916.08.08.	Fjeri (Albánia)	cs.k.25.gye	Mándi András	31	földműves	-
1918.03.09.	1915.07.01.	Stanislau (Galícia)	cs.k.5.gye.	Borbé Balázs	25	szolga	református
1918.03.09.	1915.06.25.	Ostrow melletti csatatér (Galícia)	cs.k.5.gye	Klein Móricz	25	cipész	izraelita
1918.03.21.	1916.11.25.	Kostanyivica melletti csatatér (Osztrák tenger mellék)	cs.k.5.gye.	Nagy Péter	37	földműves	református
1918.04.27.	1916.10.28.	-	m.k.11.hon v.gye.	Böneyei Sándor	18	földműves	görögkatolikus

A bejegyzéseket több szempontból vizsgálhatjuk. Leginkább az alacsony számuk szembeötlő. Vajon a több mint tíz millió halottat eredményező „nagy háború” csupán hét fiatal katonát ragadt volna el az akkoriban 1700 fő körüli¹ lakosságú Szatmárcsekétől? Egy, a Gerenday Antal és Fia cég által készített emléktábla alapján² a település vesztesége harminchat fő. A listán valóban megtalálható Balogh Péter, Fésüs Bertalan, Mándi András, Borbély Balázs, Böneyei Sándor, ám Klein Móricz és Nagy Péter hiányzik.³

¹ 1910-ben 1785 fő. Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/a-kozigazgatas-valtozo-keretei-FAE3/>

² A listát lásd a függelékben.

³ A vezetéknevek írásmódja eltérhet a lista és a bejegyzések között.

A szatmárcsekei anyakönyvek a digitális archívumban csupán 1920-ig elérhetők, így a hiányzó bejegyzések feltehetőleg a későbbiekben kerültek az anyakönyvbe. Ebből és a meglévő bejegyzésekben olvasható dátumokból látható, mekkora késéssel érkezett meg a halálhír a családokhoz, akik akár a háború vége után is reménykedhettek a szeretteik visszatérésében.

A Császári és Királyi Hadsereg az Osztrák-Magyar Monarchia szárazföldi hadereje volt. Az ekkor 51 millió fő lakosságú monarchiából a sorozások alkalmával 7,4 millió férfit találtak alkalmasnak a katonai szolgálatra.⁴ A haderőt külön lehet bontani az osztrák Landwehr és a Magyar Királyi Honvédség egységeire, ezeknek saját és közös alegységeik együtt küzdöttek.⁵ A hadseregben megkülönböztettek gyaloghadosztályokat, lovassági hadosztályokat és önálló lovasdandárokat. Az említett csekeiek mind gyalogezredekben szolgáltak. Összesen 49 gyaloghadosztályt állítottak fel. A 13. 21. 22. 26. és 43-46. hadosztályok osztrákok voltak, míg a 20. 23. 37-42. egységek a Magyar Királyi Honvédséghez tartoztak. A csekeieket a közösen felállított osztályokba sorozták be. Borbély Balázs, Klein Móricz és Nagy Péter együtt szolgáltak az 5. gyalogezredben, ám a zászlóalj pontos ismerete nélkül nem tudjuk meghatározni, melyik hadosztályhoz voltak hozzárendelve. Amit a halotti anyakönyvből megtudhatunk, az az elesés színtere.

Balogh Péterhez Tamanovice (ma Tamanovychi) van feljegyezve, ami a mai Ukrajna területén, a magyar határtól több mint 100 km-re fekszik, nem messze Przemyśltől. A halálesetet 1915. június 3-ára jegyzik, ami egybevág a keleti front mozgásával. A Kárpátokban előrenyomuló oroszok ellen 1915. májusában a németek erősítést küldtek erre a Galíciaként ismert területre, és megkezdődött az oroszok visszaszorítása. A központi hatalmak éppen június 3-án foglalták vissza Przemyślt. Még ugyanabban a hónapban esett el Fésüs Bertalan és Klein Móricz, szintén a keleti fronton. Fésüs egy Olesha nevű falu mellett, ami 250 km-re délkeletre fekszik a korábbi helyszíntől. Klein pedig mindössze 30 km-re Tamanovychitől, egy Ostriv nevű ukrán falu mellett. Pár nappal később, július elsején Borbély Balázs is életét veszti a galíciai fronton Stanislaunál. Ez a német neve Ivano-Frankivsk városának, amely kevesebb mint 200 km-re fekszik az első helyszíntől. Mivel nem írják, hogy csatatéren vesztette életét, és július elsejei nagyobb hadművelet sincs feljegyezve, meglehet, hogy Borbély sérüléseibe a tényleges sebesülés után napokkal vesztette életét. A kronológiailag következő esemény már 1916-ra tolódik, ez Mándi András augusztus 8-án bekövetkező halálesete Albániában. A Fier nevű, délnyugati város stratégiai pont volt a balkáni fronton. Az Osztrák-Magyar Monarchia erői

---

⁴ Bencze László: A Piave-front.

⁵ Balla Tibor: A militarista birodalom mítosza. p660.

februárban foglalták el, ám az albánok rövid időre visszavették, és a későbbiekben sem maradt stabil a város tartása. Mivel Bönyei Sándor – aki az említettek közül egyedül szolgált magyar királyi honvédegyységben, nem pedig közös császári és királyi alakulatban – elestének helyszíne nem került bejegyzésre, így az utolsó említett csatater Kostanyivica mellett. Az osztrák tengeremellék közelében, a mai Szlovénia területén több terület neve is kezdődik Kostanjevica előtaggal, így pontosan ezen adatok alapján nem lehet megjelölni a csatateret.

A bejegyzések nem szolgálnak részletes leírással a körülményeket illetően, ezekről a katonai értesítők és a veszteséglisták felkutatásával lehetne többet megtudni. Minden bejegyzés végén szerepel, hogy „*A hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján.*” megjelölve az irat belügyminisztériumi iktatószámát.

Mind a hét csekei fiatalember népfelkelőként van számon tartva, tehát a polgári lakosságból toborzott, besorozott civilekről,⁶ nem pedig hivatásos, békeidőben is fegyveres állományban tartott katonákról van szó. Zárójelben foglalkozásuk is feljegyzésre került, így látható, hogy nagy részük földművesként tevékenykedett, ami várható egy főként mezőgazdaságból élő vidéki falu esetében az 1910-es években. A XIX. század második felében bekövetkező jobbágyfelszabadítás és úrbérrendezés következtében a csekei lakosok nagyrésze szabad, ám csekély saját földdel rendelkező, jobbára szegény földművelő családban élt. Még az 1910-es években is látunk olyan bejegyzéseket az anyakönyvekben, akik feles kertészként, vagyis csupán részmunkaidőben tudtak elhelyezkedni. Voltak ugyan tehetősebb családok, köztük a Mándy család, akik közé az elhunyt Mándi András is tartozott.⁷

Borbély Balázst szolgálként jegyzik, így ő feltehetőleg valamelyik uradalomban töltött be pozíciót, akár a mezőgazdaságban, akár a ház körüli munkákban. Klein Móricz cipész volt, ami az izraeliták egyik tipikus foglalkozása ekkoriban az olyan foglalkozások mellett, mint orvos, kocsmáros, pék, szabó, hentes.⁸ A magyar zsidóság nagy aránya volt tanult, így gyakrabban végeztek valamilyen szellemi hivatást vagy kitanult szakmát a földművelés helyett. Szatmárcsekén a századfordulón a népesség méretéhez képest jelentős, 123 fős zsidó kisebbség élt.⁹

---

⁶ Szijj Jolán (főszerk.) Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.

⁷ Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/a-nagybirtoktol-a-termeloszovetkezetekig-FAAE/>

⁸ A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1994.

⁹ Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/templom-iskola-kozadakozasbol-FB37/>

2. Vörösteror

A világháború elvesztésének az anyakönyvekben semmi jele. Élet és halál körforgása ugyanúgy folytatódott a rovatolt lapokon, mint korábban. Így a Magyar Népköztársaság, a Tanácsköztársaság és a Magyar Királyság sem jelenik meg a csekei jegyző, Kandó Ferenc által vezetett oldalakon. A kommunista vezetésű Tanácsköztársaság fennállásának ideje (1919. március 21. – 1919. augusztus 1.) alatt mégis találunk rendhagyó bejegyzéseket.

Bejegyzés	Elhalálozás	Mód	Név	Foglalkozás	Cím	Életkor	Vallás
1919.04.22.	1919.04.20. 18:00	gyilkosság - lövés	Körmendi Elek	csendőr segédfelügyelő	Szatmárcseke, Nemes u. 22.	45	római katolikus
1919.04.22.	1919.04.20. 18:00	gyilkosság - lövés	Borbély Károly	csendőrelenőr	Szatmárcseke, Nemes u. 22.	35	református

A Németh Péter szerkesztésében megjelent Száz Magyar Falu című online kiadvány¹⁰ megőrökít egy anekdotát, ami magyarázatul szolgál a jegyzőkönyvi iktatószámokkal ellátott bejegyzésekre, melyek mellé az anyakönyvvezető a következőt írta: „A nemzeti ügy és keresztyén erkölcs szolgálatában szenvedett sebesülés következtében vértanú halált halt.” Az anyakönyvek feltehetőleg nem álltak közvetlen állami ellenőrzés alatt, hiszen ez a mondat ebben az időszakban rendszerellenesnek számított, ahogy a helyi csendőrség ellenállása is a kommunista hatalommal szemben.

Az eset akár feledésbe is merülhetett volna, ha 1970-ben a közeli Nagyar településen a Tisza áradása nem okoz károkat. Egy ottani ingatlantulajdonos az ázott lomok átválogatásakor egy *A mi vértanúink* című emlékiratra bukkant, ami a csendőrök ellenforradalmát örökíti meg. Ebben az emlékiratban szerepel, hogy „A proletárdiktatúra keze két csendőrt utolért, őket kivégezték”, míg két másik, Márton János és Rákosi Simon életben maradt. Mint hogy 1970-ben még mindig kommunizmus uralkodott, a szervek megpróbálták felkutatni a két nevén nevezett csendőrt, sikertelenül.

A történet 1919 áprilisán kezdődött, amikor Szatmár vármegye új főispánt választott, és elutasította a kommunista uralmat. A helyi párttitkár tevékenykedése és a fővárosból érkező agitátor fellépése folytán azonban Vörös Őrség érkezett Csekére Beregszászból, akik április 20-án megtámadták a csendőrlaktanyát. Az éppen ez év márciusában felosztatott csendőrség tagjai az őrsparancsnok Körmendy Elek vezetésével eddigre felvarrták rangjelzéseiket és kakastollat

¹⁰ Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/tizenkilenc-otvenhat-kilencszazhetven-FAF9/>

tűztek a kalapjukra – ezzel ismét jelképesen visszavették a rendfenntartói hatalmat a településen a Vörös Őrségtől, melynek tagjait lefegyverezték és elkergették a faluból.

A negyven fős Őrs délután öt órára érkezett a csendőrségre, amit körülvettek. A bent tartózkodó Körmendy Elek, Borbély Károly és Rákosi Simon tűzharcba került a létszámában és felszerelésében is előnyt élvező Vörös Őrssel. A csendőrök lőszerre hamarosan elfogyott, ekkor a kommunista sereg rájuk rontott, kézigránáttal, szuronnal meggyilkolták Körmendyt és Borbélyt, holttestüket meggyalázták. Rákosit leütötték, így a csendőrség kifosztása után őt a sátoraljaújhelyi börtönbe vitték. Ott először halálra ítélték, ám a végrehajtás előtt kegyelmet kapott és tizenöt év fegyházra módosították a büntetését. Azonban két nappal az esemény után egy hatvanéves szatmárcsekei folyambiztost, Papp Józsefet ténylegesen kivégezték, mert ellenforradalmi kijelentést tett a párttitkár jelentése alapján. Az folyambiztos kivégzése nem Szatmárcsekén történt, így róla nincs feljegyzés a halotti anyakönyvben.

Egy évvel később, amikor az ország ismét Magyar Királyság néven működött, a két csendőrt exhumálták és egyházi szertartással újratemették. Ma díszes emlékmű áll sírjukon a következő felirattal: „Körmendy Elek és Borbély Károly csendőr őrmesterek, akik 1919 évi április hó 20-án hősi ellenállás után a vöröskatonák által legyilkoltattak. Emléküket bajtársi kegyelet őrzi.”

3. Demográfiai lenyomat

Szatmárcseke lakossága, kistelepülés létére a XIX. század második felétől exponenciálisan növekedett, így 1900-ban már 2003 főt számláltak a faluban. Az Amerikai Egyesült Államok felé irányuló kivándorlási hullám azonban elérte a falut, így 1910-ben már csupán 1785 lelket számláltak.¹¹ A századfordulón készített felmérés alapján, bár korábban voltak német, szlovák és ruszin anyanyelvűek, ekkor már mindenki magyar anyanyelvűnek mondta magát. A lakosság több mint fele írástudó, 747 keresőre pedig 1256 eltartott jutott. A lakosság 79%-a a mezőgazdaságban dolgozott.¹²

A háborúk a hátszínre sem kímélik. Az egészséges, fiatal férfiakat elviszik a frontra, otthon pedig nők, gyerekek, idősek maradnak, és olyanok, akik valamilyen testi vagy szellemi tulajdonság miatt mentesülnek a hadi szolgálat alól. Így az otthon maradottakra hárult a nehéz

---

¹¹ Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/a-kozigazgatas-valtozo-keretei-FAE3/>

¹² Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/a-kozigazgatas-valtozo-keretei-FAE3/>

mezőgazdasági munka, amivel nem csak a saját, de a fronton szolgáló katonák szükségleteit is fedezniük kellett.

A nehéz idők a demográfiára is kihatnak. A '10-es évek szatmárcsekei halálozásainak korcsoportokra bontott statisztikája az alábbi táblázatban látható (leszámítva a csatatéren elesettek utólagos bejegyzéseit). A sárga színnel kiemelt cellák a többi évhez képest magas, a kék színű cellák a megszokottnál alacsonyabb értékeket mutatnak.

Év	Összes	<1 év	1-17 év	18-59 év	60+
1910	45	17	2	13	13
1911	47	15	7	4	21
1912	44	14	6	10	14
1913	45	13	4	6	22
1914	60	14	12	13	21
1915	55	14	9	7	25
1916	32	2	6	8	16
1917	35	7	8	8	12
1918	48	6	11	18	13
1919	34	14	4	7	9
1920	43	12	4	9	18

Ha a táblázatot oszloponként vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a háttérország településén, amelyen a frontvonal nem haladt át, a világháború első két évében magasabb, míg a második két évében alacsonyabb volt az elhalálozások száma. Ennek magyarázatában a többi oszlop lesz a segítségünkre. Látható, hogy már a korábbi évben is, de a két tetőző évben jelentősen magasabb az idősök halálozási mutatója, mint a többi évben. A korcsoporton belüli átlagéletkor szinte alig változik 1912-1919 között¹³, csupán 1918-ban megy 70 év alá. Tehát a településről nem „fogytak el” a 70-80-as években járó idősök.

Év	Aggkori végkimerülés	Szélütés	Ödéma	Szívroham	Mellhártyagyulladás	Hashártyagyulladás	Sérv	Öngyilkosság
1911	17 (81%)	1 (4,8%)	1 (4,8%)	2 (9,5%)	-	-	-	-
1913	20 (91%)	-	-	-	1 (4,5%)	-	1 (4,5%)	-
1914	18 (86%)	2 (9,5%)	1 (4,8%)	-	-	-	-	-
1915	19 (76%)	2 (8%)	2 (8%)	-	-	1 (4%)	-	1 (4%)

¹³ A legidősebb korcsoport évenkénti átlagéletkora: 1912-ben 74, 1913-ban 74, 1914-ben 75, 1915-ben 73, 1916-ban 75, 1917-ben 72, 1918-ban 69, 1919-ben 72.

Abban a négy évben, amelyben a háború körül a legtöbb idős hunyt el, megvizsgálhatjuk a halálozási okokat is. Ahogy a fenti táblázat mutatja, a halálesetek túlnyomó többségét természetes halálként állapították meg. Az arány a háború második évére csökken, ám csupán egyetlen halálok tér el a szokványos okoktól, melyek a szívszélhűtés¹⁴, az ödémás tünetű betegségeket jelölt a vízkór vagy vizibetegség, különböző gyulladások, stroke vagy sérv. Az 1915-ben bekövetkezett öngyilkosságot egy 85 éves özvegyember követte el.

A szatmárcsekei Kelemen családban fennmarat Bibliába írt feljegyzésekből megtudhatjuk, hogy 1912 különösen szerencsétlen év volt a gazdaság szempontjából. Sokat esett, árvíz, földrengés, viharok fosztották meg a falut a terméstől.¹⁵ Talán a szűk esztendő és a háborús erőfeszítések¹⁶ miatt kevesebb táplálékot tudtak magukhoz venni a lakók, így a legyengült szervezetű időseknél nagyobb arányban következett be a „végekimerülés”.

Visszatérve a halálozási táblázathoz, megfigyelhetjük, hogy 1916-1917 között alacsonyabb a halálozás, és ezek a számok a csecsemőhalál alacsony mutatója miatt estek.

Év	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Születés	71	82	60	55	53	38	30	27	28	-	-
Halál	17	15	14	13	14	14	2	4	6	14	12
Ráta	24%	18%	23%	24%	26%	37%	7%	15%	21%	-	-

Ebből a születési adatokat is tartalmazó összehasonlító táblázatból láthatjuk, mennyire lecsökkent a gyermekszületési szám a háború éveiben. 1915-ben fele annyi gyermek született, mint 1910-ben, a további években még kevesebb. Ennek oka a besorozott férfiak, a munka növekvő mennyisége, és a romló életkörülmények lehetnek. Az alsó soron jól látszik, hogy 1915-ig nő a halott csecsemők aránya az abban az évben születettekéhez képest, és csupán az 1916-os különösen alacsony halálozási mutató törli meg a tendenciát. 1917-től ismét növekedésnek indul az arányszám. Ebben közre játszhatott az abban az évben a csekeieket sújtó vérhas-járvány, amelynek három csecsemő is áldozatul esett, két-két gyermek és felnőtt mellett.

¹⁴ hirtelen szívmegállás, Czuczor Gergely: A magyar nyelv szótára.

¹⁵ Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/a-nagybirtoktol-a-termeloszovetkezetekig-FAAE/>

¹⁶ Kezdetben a fronton a fejadag: 700 g kenyér vagy 500 g liszt, 400 g hús, 100 g főzelékféle, 20 g zsiradék, 2 db (40 g) kávékonzerv, 10 db cigaretta, tisztaknek 5 szivar, tartalék porció pedig 1 db (200 g) húskonzerv, 400 g kétszersült, 2 kávékonzerv és a dohány. Bencze László: A Piave-front.2003.

A csekeieket megviselték az 1910-es évek. A trianoni határt éppen mellettük húzták meg, így sokan kénytelenek voltak eladni földjeiket. Hogy a két világháború között sem tudtak igazán talpra állni, azt egy korábban az Egyesült Államokba kivándorló asszony, Bóné Józsefné Fábián Rozi elmondásából tudhatjuk meg:

„...olyan rongyos népet, mint itt találtam, azt nem hittem. A háború tette e vagy mi, azt nem tudom. Megijedtem a jányomtól, olyan rongyos volt, mint valami cigány. A sok adósságot nem győztem kifele fizetni. Aki azelőtt nagygazda vót, olyan szegénységbe tanáltam, hogy no. De aztat nem értem, hogy azért a nagy pompa megvan, selyemharisnya van a béresjányomnak is. A fiatalok úgy szoknak, hogy ők mindent jobban tudnak, mint a régiek. Jó napot aggyon isten, a mán elveszett. Az uraknak azelőtt – szerencsés jó napot kívántunk. Ez is elmaradt. Édesanyám ma édes vagy édes mama. Édesapám – ma apám. Azelőtt az ilyenek azt mondták, tán cigány vagy. Mer a cigány mondja úgy. Ma a divat után megyen a legszegényebb is. Ma rettenetes irégység van. A testvérek rosszak egymáshoz. A gyerekek amilyen rosszak, hogy az anyját nem becsüli cseppet sem, az nem volt (régén). Szüleszeretet nincs egyikbe sem. Van olyan szegények, aki egy nyugdíjas (idős). Annak nem kellene nézni, hogy az ő jánya úgy járjon, mint a méltóságos kisasszony. A béresjánynak körhaj, selyemharisnya, selyemruha rajta. Az adót meg ha kéri, én ha előljáró vónék, azután szedném az adót. Nem úgy táncolnak ezelőtt, ma annyira összesimul, hogy a jány még jobban simul, mint a fíu.” (1930)¹⁷

---

¹⁷ Száz Magyar Falu: Szatmárcseke. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szatmarcseke-F9F9/a-kozigazgatas-valtozo-keretei-FAE3/>

III. Konklúzió

Az anyakönyvek tehát nem pontos dokumentációi a háború okozta veszteségeknek, legyen szó egy település frontra küldött katonáiról, vagy a hátszágban keletkező nehézségek közvetett áldozatairól. Azonban kellő figyelemmel tetten érhetők olyan nyomok, vagy jelek, amelyek mögött a háború áll. Háborúba menni és meghalni csupán az egy lehetőség. Egy olyan apró településről, mint Szatmárcseke, több tucatnyian vonultak a frontra. Ez országos szinten milliókat jelent. A milliók egyéni sorsai olyan sémák mentén haladhettek, mint a csatában, vagy sérülés következtében tábori kórházban való elesés, hadifogság, dezertáció, vagy visszatérés a családhoz. És hogy a család olyan formában maradt-e meg, ahogy az apák és fiúk ott hagyták őket, az már egy újabb kérdés.

A tanulmányban megvizsgáltuk a fronton elesett katonákról szóló bejegyzéseket. A lista közel sem teljes, nem minden haláleset került feljegyzésre a falu halotti anyakönyvi kivonatában, vagy csupán jóval később, a vizsgált időtartományon kívül. Az első világháborút követő hatalmi viszonyok viharában életüket vesztő csendőrökre is találtuk példát. Ezen kívül megvizsgáltuk a jóval árnyaltabb demográfiai adatokat. Az elhalálozások korcsoport szerinti bontása során megfigyelhettük, hogy a háború szűk esztendei alatt megnőtt az idősek halálozási aránya, és a születések csökkenésével együtt csökkent a csecsemőhalálozás.

Száz évvel a trianoni békeszerződés után már nem élnek olyanok, akik saját bőrükön tapasztalták meg a háborús viszontagságokat. És ha a történeteik még élnek az emlékezetekben, lejegyzés hiányában azok is elhalványulnak majd. Azonban a kordokumentumok, mint például egy település anyakönyvei, gondozásban és a digitalizáció révén örökre fennmaradhatnak, hogy támpontot és forrást nyújtsanak az olyan visszatekintések során, mint ez a dolgozat.

IV. Forrás

Hungary Civil Registration, 1895-1980 - Szabolcs - Szatmárcseke - Deaths (Halottak) 1903-1920. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-61FG-SF?wc=9273-JWR%3A40679301%2C52136801%2C52154401&cc=1452460> Utolsó elérés: 2020.08.23.

Balla Tibor: *A militarista birodalom mítosza. Az osztrák-magyar haderő az első világháború előestéjén.* Hadtörténelmi Közlemények, 2014. 3. sz. 628–645. p.
http://epa.oszk.hu/00000/00018/00032/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2014_3_628-645.pdf Utolsó elérés: 2020.08.23.

Bencze László: *A Piave-front. "Múlttal a Jövőért"* Alapítvány–Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 2003. <http://mek.oszk.hu/05000/05005/html/#d1e366> Utolsó elérés: 2020.08.23.

Németh Péter (szerk.) *Száz Magyar Falu: Szatmárcseke*, online kiadvány.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/> Utolsó elérés: 2020.08.23.

Szijj Jolán (főszerk.) *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.

dr. Zentai László, Dr. Klinghammer István, Kósa Pál (szerk.) *A történelmi Magyarország atlasza és adattára.* Talma Kiadó, Budapest, 1994.

V. Függelék

1. Szatmárcseke I. világháborús halottainak listája

A Gerenday Antal és Fia cég által készített tábla főszövege:

A csekei hősöknek 1914–1918

Árkosi Lőrinc
Balog Károly
Balogh Péter
Baráth Benjamin
Baráth László
Birgány András
Bóné Bertalan
Bönyei Sándor
Borbély Balázs
Csorba József
Esze József
Fésüs Bertalan
Gárdus György
Gárdus Imre
Gárdus Károly
Gárdus Mihály
Jakab Károly
Járai Sándor
Juhász Károly
Kalydi Lajos
Kertész István
Kertész Pál
Kis József
Kozma Károly
Losonczi Ferenc
Mándi András
Mándi Ignác
Mándi Károly
Mindák Bertalan
Nagy Károly
Sólyom Bertalan
Szabó Gábor
Szakács István

Szűcs Sándor
Varjú József
Vas András

2. A Szatmárcsekei halotti anyakönyv másodpéldányának bejegyzései

Bejegyzés: 1916. május 6.
Elhalálozás dátuma: 1915. június 3.
Név: Balog Péter
Poszt: népfelkelő a császári és királyi 25. gyalogezredben
Vallás: református
Életkor: 25 év
Elesés helye: Tamanovice
Megjegyzés: A harctéren a hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:153176/915 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1916. szeptember 20.
Elhalálozás dátuma: 1915. június 16.
Név: Fésüs Bertalan
Poszt: népfelkelő a császári és királyi 11. gyalogezredben /földműves/
Vallás: református
Életkor: 20 év
Elesés helye: Olesga melletti csatatér (Galícia)
Megjegyzés: A harctéren a hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:42119/1916 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1917. október 2.
Elhalálozás dátuma: 1916. augusztus 8.
Név: Mándi András
Poszt: népfelkelő a császári és királyi 25. gyalogezredben /földműves/
Vallás: ismeretlen
Életkor: 31 év
Elesés helye: Tjeri (Albánia)
Megjegyzés: A hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:180489/1916 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1918. március 9.
Elhalálozás dátuma: 1915. július 1.
Név: Borbé Balázs
Poszt: népfelkelő a császári és királyi 5. gyalogezredben /szolga/
Vallás: református
Életkor: 25 év
Elesés helye: Stanislau (Galícia)
Megjegyzés: A hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:23458/1917 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1918. március 9.
Elhalálozás dátuma: 1915. június 25.
Név: Klein Móricz
Poszt: népfelkelő a császári és királyi 5. gyalogezredben /cipész/

Vallás: izraelita

Életkor: 25 év

Elesés helye: Ostrow melletti csatatér (Galícia)

Megjegyzés: A hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:23458/1917 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1918. március 21.

Elhalálozás dátuma: 1916. november 25.

Név: Nagy Péter

Poszt: népfelkelő a császári és királyi 5. gyalogezredben /földműves/

Vallás: református

Életkor: 37 év

Elesés helye: Kostanyivica melletti csatatér (Osztrák tengermellék)

Megjegyzés: A hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:72661/917 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1918. április 27.

Elhalálozás dátuma: 1916. október 28.

Név: Bönyei Sándor

Poszt: népfelkelő a magyar királyi 11. honvéd gyalogezredben /földműves/

Vallás: görög katolikus

Életkor: 18 év

Elesés helye: ismeretlen

Megjegyzés: A hazáért hősi halált halt katona halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. /:68275/1917 B.M.sz.:/

Bejegyzés: 1919. április 22.

Elhalálozás dátuma: 1919. április 20. 18:00

Név: Körmendi Elek

Foglalkozás: csendőr segédfelügyelő

Cím: Szatmárcseke, Nemes u. 22.

Vallás: római katolikus

Életkor: 45 év

Házastársa: Szűcs Zsuzsanna

Halálok: gyilkosság lövés

Megjegyzés: A nemzeti ügy és keresztyén erkölcs szolgálatában szenvedett sebesülés következtében vértanu halált halt. (:2041/1921 fősolgabirói szám Szatmárcseke 1921. július 8. Kandó Ferencz sk. Aktó.

Bejegyzés: 1919. április 22.

Elhalálozás dátuma: 1919. április 20. 18:00

Foglalkozás: Borbély Károly

Poszt: csendőrellenőr

Cím: Szatmárcseke, Nemes u. 22.

Vallás: református

Életkor: 35 év

Házastársa: -

Halálok: gyilkosság lövés

Megjegyzés: A nemzeti ügy és keresztyén erkölcs szolgálatában szenvedett sebesülés következtében vértanu halált halt. (:2041/1921 fősolgabirói szám Szatmárcseke 1921. július 8. Kandó Ferencz sk. Aktó.